

Бранко Р. ЗЛАТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 2. 2024.
Прихваћен: 29. 2. 2024.

КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И УСМЕНЕ ИСТОРИЈЕ**

Као о реткој и необичној појави у српском народу, осведоченом патриоти, просвећеном апсолутистичком владару, али и човеку контроверзног приватног живота, о кнезу Михаилу Обреновићу кружиле су већ за живота многе приче, а особито се фонд богатио након његове изненадне и трагичне смрти. Приповедни култ кнеза Михаила транспонован је у разноврсним жанровима – анегдотама, гласинама, трачевима, предањима, клетвама, басмама, пророчанствима, предсказањима, здравицама, у обичај узетим речима и причама из живота. Усмена грађа расута је у периодици, путописним, мемоарским, аутобиографским и дневничким записима, у историографским и биографским списима, у преписци и документаристичким изворима. До сада није било покушаја систематизације расутог и разуђеног материјала који егзистира на граници између усменог и писаног дискурса и утолико више усложњава идентификацију садржаја усменог порекла. Рад представља прилог систематизацији усложњава и циклизацији огледних садржаја усмених умотвора, као и укрупњавању дисперзивних изворника, у којима је кнез Михаило јунак усмене историје или се секундарно карактеризује у вези с другим историјским актерима.

Кључне речи: кнез Михаило Обреновић, историја, усмена историја, анегдота, гласина, трач, предање, клетва, басма, пророчанство.

Кнез Михаило Обреновић, млађи син кнеза Милоша и кнегиње Љубице Обреновић, два пута је био на власти (1839–1842. и 1860–1868). Као о реткој и необичној појави у српском народу, осведоченом патриоти, просвећеном апсолутистичком владару, али и човеку контроверзног приватног живота, кружиле су већ за живота многе приче, а особито се фонд богатио и попуњавале су се празнине у његовој приповедној биографији након његове изненадне и трагичне смрти у Топчидеру, 29. маја 1868. године. О приповедном

* branzlat@gmail.com

** Рад је резултат делатности у Институту за књижевност и уметност у Београду, који финансира Министарство науке Републике Србије.

култу кнеза Михаила Обреновића први је посведочио Милан Ђ. Милићевић који је, као његов секретар, сачувао од заборава део усмених наратива у посебној књизи (1896). Међутим, прегршт грађе, која је транспонована у разноврсним жанровима – анегдотама, гласинама, трачевима, предањима, клетвама, басмама, пророчанствима, предсказањима, здравицама, у обичај узетим речима и причама из живота – остао је расут – у периодици, путописним, мемоарским, аутобиографским и дневничким записима, у историографским и биографским списима, као и у преписци и докментаристичким изворима. До сада није било покушаја систематизације расутог и разуђеног материјала који егзистира на граници између усменог и писаног дискурса и утолико више усложњава идентификацију садржаја усменог порекла.

Овај рад представља прилог и допринос систематизацији и циклизацији огледних и репрезентативнијих примера усмених умотвора, као и покушај укрупњавања дисперзивних изворника, у којима је кнез Михаило јунак усмене историје или се, пак, секундарно карактеризује у вези с другим историјским актерима.

Одмах треба истаћи да кнез Михаило није досегао усмену приповедну привлачност свог оца кнеза Милоша, нити његовог претходника војда Карађорђа, али одмах за њима, он је личност, чија усмена биографија показује тежње ка формирању целовите и довршеније карактеризације јунака у свим сегментима његовог јавног, друштвеног и приватног живота. Споменути краћи фолклорни жанрови занимљиво и карактеристично описују кнез-Михаилову спољну и унутрашњу политичку, затим дипломатску, судску и управну праксу, те и културно-просветну делатност, као и мноштво интимних детаља из сфере његовог приватног и домаћег живота.

После абдикације кнеза Милоша 1839, његов наследник је био ратоборници. Кнез Михаило Обреновић је радио на подизању општег устанка у Турској, па је у потаји, мада много отвореније него отац, подстрекивао 1841. буну у турском Нишком пашалуку. У традицији се преноси да је узрок буне била отмица лепе српске девојке Агапије, коју је нишки паша намеравао да потурчи и да је уда за свог синовца. На вест о буни, кнез Михаило је формално позивао народ на мир, чак је издао и Прокламацију, али је потајно ишао буни на руку. Он је, како сведочи путописац Сретен Ј. Поповић, окупио беспосличаре и бећаре и отпратио их је на границу, под изговором да их из безбедносних разлога изгони из Београда у њихова родна места (1950: 408–409). О тим догађајима постоји анегдота. У једном писму, руски конзул у Србији, Г. В. Вашћенко, писао је да је разговарао са кнезом Михаилом, упитавши га: „Зашто су неки Срби прешли границу близу Ниша, и онамо исекли неке Турке? – Зато”, одговорио је кнез Михаило, „да Турци не би заборавили каква је српска сабља” (Милићевић 1896: 98–99). Након тога, буна се проширила и на суседне округе. Напетост је потрајала до 1842, када је и српска војска отишла на границу, али те године десила се Вучићева буна и Михаило је избегао из Србије (Поповић 1950: 408–410; Стојанчевић, Милићевић и др. 1981: 242–246, 257).

Особито је кнез Михаило био енергичан за време своје друге владе (1860–1868). Он је као главни задатак сматрао рат против Турака, о чему сведочи анегдота. Током 1860, Кнез је упитао секретара М. Ђ. Милићевића:

Зашто се у Срба не види онолика слобода у кретању, и онолико, тако да кажем, некога поноса у држању, колико сретамо у Турака? Јуче је ту код мене био некакав сиромашак Турчин из Босне. Све што је на њему хаљина, да на ватру баците, не би имало шта засмрдети. И тај сиромашак држи главу тако високо, говори тако слободно као да је његово Сарајево.

Милићевић је одговорио да Турчину вера и нација дају слободу и поноситост. Кнез се сагласио, закључивши: „Тако је! Зато народи и гину и треба да гину, за потпуну слободу свога народног живота” (Милићевић 1896: 17). Стога је Михаило нарочито пажњу обратио стварању народне војске која је почела да подиже углед Србији. Кнез Михаило је, памти се, у једној здравици старешинама народне војске рекао „да је заслуга српске војске, што се српско име тако рећи до јуче непознато, са штовањем изриче” (Јовановић 1990а: 418). Турци су на војно спремање и наоружавање Србије невољно гледали, па је завладало неповерење, због чега су уследили вишеструки сукоби који су кулминирали турским бомбардовањем Београда 1862. (Христић 1912: 77–78). Кнез Михаило је прогласио ратно стање. Међутим, догађаји су узбунили европску дипломатију, па се намах утврдио мир. После бомбардовања Београда, историчари налазе да је кнез Михаило озбиљно помишљао на рат. Ради коначног ослобођења од Турака, Кнез је, према анегдоти, био спреман на сваку жртву, па је као страстан пушач наумио да се ради штедње одрекне дувана. Памти се да је пушио скупе хаванске цигарете. Једном је, љут на енглеског конзула у Београду, Лонгворта, ходао по соби, пушећи цигарету, па је рекао: „Ја ове цигаре водем него хлебац, па ћу се и њих одрећи! Дукат на дан мени је доста, а све друго бацићу на коцку, и развићу барјак па – куд пукло да пукло!” (Милићевић 1888: 486). Један савременик вели да је ради штедње и „јабуке танко гулио”, говорећи: „Гле, па то је цванцик!” Делио је чак коцку шећера којом је сладио чај на пола (Медаковић, Пацек 2005: 169–170).

Иако је звецкао оружјем, крупна национална питања решавао је дипломатским путевима. Одржавао је срдачне односе са београдским везиром Али-Риза пашом. Као изванредан ловац и јахач коња о чему се, такође, много приповедало (Милићевић 1896: XIII; Јовановић-Стојимировић 2008: 132–134), био је у зиму 1866. у друштву са београдским пашом на Бановом брду, које се онда звало Орадија. Задивљен лепотом крајолика, према казивању Матије Бана, паша је пожелео да на лето изведе ту на „теферич” свој харем. Међутим, тог лета је последњи београдски везир предао кнезу Михаилу кључеве од града и морао је да се исели са осталим Турцима (Поповић 1950: 113–114). У традицији се памти и то да је кнез Михаило, по добијању београдских кључева, послао у манастир Крушедол настојника Антонија. Он је однео манастирској братији шездесет дуката и друго што треба да се на гробу кнегиње Љубице учини помен. Михаило је мајку из милоште звао „Нака”. „Кад је радостан син њен, кад се весели цела Србија, нека се помене и моја

добра Нака, Бог да је прости!” преноси се да је тада рекао Кнез (Милићевић 1896: 159).

Међутим, и даље се у Београду крај српске вијорила и турска застава. Пред смрт Михаило је губио стрпљење и често се љутио на Миливоја Блазнавца, војног министра, што споро спрема војску. Према анегдоти, знао је да каже: „Мој Блазнавац, хоће да спреми резерву и за сваку чивију!” (Милићевић 1888: 486).

Очито да Блазнавац није био рад рату, у чему је имао подршку Анке Константиновић, Михаилове сестре од стрица, Јеврема Обреновића. Она је, сматра се, вршила снажан утицај на кнеза Михаила, који је после неформалног развода са кнегињом Јулијом имао намеру да се ожени Анкином кћерком Катарином, својом сестричином. Остало је упамћено да је Анка ширила гласине да кнез Михаило има две политике – једну службену коју води с министрима, а другу тајну коју води само с њом. Читавом његовом акционом политиком, тврдила је Анка, тек су се заваравали ратоборни, док је Михаило био уверен да је рат опасан и за њега и за земљу. Анкине приче, према мишљењу Слободана Јовановића, нису приказивале правога Михаила, али су представљале праву Анку (Јовановић 1990а: 462–463).

Осим у спољно-безбедносној политици, особито су биле немилосрдне унутрашње политичке борбе чији су одједи остали сачувани и у усменим жанровима. Најпре је Михаило, као син владара Кнежевине Србије, секундарно трпео успехе и неуспехе политичке борбе свога оца. Кнез Милош је потписао оставку и одрекао се престола у корист старијег сина Милана, 1. јуна 1839, те је с млађим сином Михаилом отпутовао у Влашку (Рихтер 1984: 22–26).

Испраћај Кнежев у изгнанство, на обали реке Саве, како преносе савременици, био је многољудан и потресан. Љубица је уз кукњаву испраћала Милоша, а он је молио да му опрости увреде. Кнегиња се са јауком опрашта ла и од сина Михаила (Хацић 1864: 297). Алекса Симић је на расанку грлио Михаила и нудио га да остане. Када се дечак отргао, Алекса му је рекао да се не срдџ – таква је судбина! Према анегдоти, Михаило је узвратио да злу судбину граде зли људи (Михаиловић 1928: 133–136). Када се отиснуо чамац низ реку, препричавало се да је Тома Вучић Перишић бацио камен, изговоривши познату клетву из историјских предања: „Кад се овај камен из Саве врати, онда се и ти вратио” (Хацић 1864: 297; Љушић 2004: 478). Друга варијанта басму приписује Проти Матеји Ненадовићу (Милићевић 1891: 302)¹.

Међутим, убрзо после проглашења Милошевог старијег сина за кнеза Србије, Милан, који је већ боловао од туберкулозе, преминуо је (Милићевић 1888: 470). Упркос агитацији против Милошевог млађег сина, намесници су ипак послали кнегињу Љубицу и Антонија Протића да доведу Михаила из

¹ Уп. „У народу се нашем приповиједа да је Високи Стефан по смрти оца својега побјегао у Московску, па послџе неколико година одонуда с војском преко Мацарске дошао у Србију и с Турцима се био и надвадавши их и претјеравши преко мора бацио за њима свој буздован у море говорећи: ‘Кад овај буздован изашао на сухо, онда се и Турци вратили амо!’, а буздован одмах сам изиђе на бријег; у том му се анђео јави говорећи: ‘И ти можеш и коњ ти може, али ти Бог не да!’” (Караић 1972: 320; Златковић 2020: 250–251).

Влашке (1888: 575; Михаиловић 1928: 140; Стојанчевић, Милићевић и др. 1981: 253). По доласку на престо, млади Михаило се суочио са невољама и политичким изазовима. Према усменим, па записаним сведочанствима, против њега је радила чак и мајка Љубица (Поповић 1950: 385; Михаиловић 1928: 152; Стојанчевић, Милићевић и др. 1981: 255). Од тог времена, приповедало се, Кнегиња није више ручала са сином Михаилом. Он је био у двору где је после био Касациони суд у Београду, а Љубица је боравила где је била учитељска препарандија (Поповић 1950: 383–388).

Међутим, далеко су били опаснији потези намесника. Тома Вучић Перишић је роварио против кнеза Михаила, али је то лукаво прикривао. Према анегдоти, памте се његове речи: „Где Кнежева длака, ту моја глава” (Куниберт II, 1988: 293). Не задуго, изродила се неслога међу намесницима и Михаиловом владом, што је најпосле узроковало да је кнез Михаило пребегао у Земун, 7. септембра 1842, а за новог кнеза изабран је Карађорђевић син, Александар (Михаиловић 1928: 172, 182–196; Полит-Десанчић 2006: 56, 125).

У изгнанству, Михаило је био гневан и јогунаст. Његово расположење илуструје анегдота. Дошла нека Радомируша из Шапца у Беч кнезу Михаилу, а он срдит неће да је прими, говорећи: „Отарали су ме, па што сад трче за мном?” На то је стари кнез Милош рекао: „Мијаило, синко! Ако си хтео тако, онда био чувати козе у Добрињи, а не пасати ленту! Постао си главар овоме народу, па му се мораш и окретати. Кад нас је уздигао Бог или ђаво, морамо се привијати око света!” Михаило је, затим, примио жену у визиту (Милићевић 1891: 168–169).

Ступајући други пут на престо, после очеве смрти, кнез Михаило се, 14. септембра 1860, обратио народу Прокламацијом. Између осталог, обећавао је: „Нека сваки зна, да је закон највиша воља у Србији, којој се сваки покоравати мора” (Милићевић 1896: 5; Стојанчевић, Милићевић и др. 1981: 349). Иако је прокламовао владу закона, наместо личне воље и партијске обести, Михаило се, према анегдоти, вајкао због апсурда, јер српски владалац нема ром и незнањем у управи могао је да учини велике штете отаџбини и многим појединцу, али зато није смео да „обали” на путу човека кога нађе кривог и да му „оцепи десет штапа, што је било допуштено сваком кмету”. Његово жаљење имало је и повод и разлог. Наиме, док се једно слепоподне возио у каруцама ка Топчидеру, Кнез је спазио да путем иде сељак који је натоварио пуна кола дрва, попео се на товар, заметнуо се на леђа и гледа у небо, а волови му шеврдају по путу, час лево, час десно. Ко се год с њим сусретне, имао је муке да се мимоиђе, а он ништа. Али, када је сељак спазио жандарма на коњу, он је жустро скочио са товара, да умало није врат сломио. Ухватио је волове и стао је да их нагло вуче у страну, да се кола само о длаку нису „претурила у жарак”. Стога, наводи се даље у причи, жалио је кнез Михаило што он није био кнез Милош да може на лицу места да избатина преступника (Милићевић 1896: 15–17).

И за све време друге владе кнез Михаила водила се борба међу конзервативцима и либералима. Борба, у којој су први, као Влада, били гониоци, а други, као опозиција, гоњени. Либерали су били огорчени Михаиловим уну-

трашњим режимом. Позната је анегдота према којој је сликар Урош Кнежевић позван на одговорност због фирме своје кафане. Фирмописац Чех се при дну фирме ситним словима потписао „Свобода”. Власт је то протумачила као бунтовнички натпис (Јовановић 1990а: 409).

За Михаилове владе ништа ни налик на политичку критику није се трпело, није постојала ни слобода штампе. Према једној причи, Михаило се 1861. двоумио да ли да допусти Милошу Поповићу издавање политичког листа *Видовдан*. Бојазан од негативних страна „слободне печатње” образлагао је примером из политичког живота Грчке. Наиме, опозиција је у штампи нападала владино војно министарство да се не стара за одбрану земље, нема топова, пушака и муниције. Бранећи се од оптужби, министар је показао Скупштини поименце где колико има бојевне опреме. На то опозиција тек „дрекне” због издајства отаџбине јавним откривањем војних тајни (Милићевић 1896: 35–36).

Крајем 1860. дошло је до забране објављивања још непокреног политичког листа *Народна скупштина*, око кога су били окупљени млађи либерали – Стојан Бошковић, Владимир Јовановић и Милован Јанковић (Јовановић 1990а: 385–386). Банкар Јован Кумануди покренуо је 1861. недељни лист *Трговачке новине*. Цензура је одобрила публикацију под условом да се у њој расправљају економска и културна питања од интереса за трговачки ред. Међутим, један од несужењих уредника *Народне скупштине*, В. Јовановић, постао је сарадник *Трговачких новина* и он је настојао да их постепено претвори у политички лист. Ономогућен да критикује власт отворено, то је, једно време, радио путем алузија и алегорија. Јовановићеве алузије на кнеза Михаила треба тражити у чланцима о ондашњем хесенском херцогу. Њиме се онда бавила сва европска штампа, као једним од малих немачких деспота који се никако не могу помирити с уставношћу и законитошћу. Међутим, Влада је и на то реаговала, па су новине обустављене (1990а: 386–387).

Либерали су настављали борбу, али у једном новом виду, кроз Друштво српске словесности. На Дневном реду Годишње скупштине Друштва 1864. нашло се предавање о „штедњи” професора политичке економије у Великој школи, В. Јовановића. Како је министар просвете ипак забранио говор, због тих и још других неспоразума, Влада је Указом, 27. јануара 1864, суспендовала делатност Друштва. Оно је након шест месеци ипак обновљено, под називом Српско учено друштво (Радевић 1998: 172–184). Поменуто предавање В. Јовановић није могао да чита на седници Друштва, али га је објавио у Новом Саду. Пређашњи наслов *Штедња* измењен је у *Србенда и Готован*. Јовановићева брошура се у Владиним круговима схватала као недопуштена критика постојећег стања. Зато је у Новом Саду попуован највећи део тиража. Примерци су пренети у Београд, где су, вели се, годинама трунули, узапћени на тавану Министарства унутрашњих дела. Либерали су онда тражили медије ван Србије у којима ће критиковати Михаилов режим. Новосадски *Дневник* 1864. постао је главни орган либералне опозиције. Исте године, у Женеви је излазио лист *Слобода*, а 1866. у Пешти, па у Новом Саду, лист *Застава*. Осим политичких листова, опозиција од 1865. има и шаљиви лист *Змај*, чији уредник Јован Јовановић војује против Михаиловог режима у Ср-

бији у стиху и у прози. И стихови познате Змајеве сатирично-алегоријске песме „Јутутунска Јухахаха”, на пример, карактеришу Михаилов режим:

Овај народ врло добро знаде
 Да је створен само књаза ради,
 да му даје порезе и хвале,
 Да га двори и понизно кади [...]

Према овом новинарству изван државних граница Влада није имала друго средство, осим забране уношења и растурања у Србији. Но, и поред тога, захваљујући кријумчарењу, листови су прелазили границу и у Београду је образованији свет знао шта пише у тим новинама. Њихова садржина се ширила усмено и шапатам (Јовановић 1990а: 385–386, 392).

Михаилов аутократски режим достигао је врхунац 1864. пропашћу Великог суда. Тада је раскринкана тзв. Мајсторовићева завера, прозвана тако према вођи покрета Антонију Мајсторовићу, бившем саветнику. Завереници су сматрали да су наступиле повољне прилике за преврат у корист Александра Карађорђевића. Народно незадовољство су додатно подгревали непровереним причама, које су разни букачи ширили. Говорило се, на пример, да је кнез Михаило испразнио државну касу и „увалио” земљу у дугове, алудирајући на зајам који је био закључен 1862. за време бомбардовања Београда. Казивало се да је кнегиња Јулија потрошила у Лондону 20.000 дуката. Средиште афере било је у Смедереву, где је полиција ухапсила преко тридесет људи. Када је случај дошао пред Велики суд, одлучено је да се сви осумњичени ослободе услед недостатка доказа. Ова одлука Великог суда запрепастила је Владу, за коју је Мајсторовићева завера била карађорђевићевско-либерални покушај преврата. Влада је, потом, образовала нарочити суд који је судио судијама Великог суда. Ово тело, чији чланови махом нису били судије, осудило је велике судије на три године затвора. Осуђеници су спроведени у Карановац (Краљево) на издржавање казне, али су Кнежевим помиловањем пуштени на слободу септембра 1866. После Мајсторовићеве завере и пропасти Великог суда трајно је нарушен морални углед Михаилове владе, која није више важила као влада законитости.

Брачни и љубавни заплети и неверство кнегиње Јулије још више су шкодили Кнежевом моралном угледу, тим пре што је намеравао да се после развода ожени својом сестричином, шеснаестогодишњом Катарином. Он, за кога се држало да је сав обузет мислима велике националне политике, показао је свету да има и времена и расположења да се заљубљује „на смрт”. Према предању, познату песму „Што се боре мисли моје” саставио је Кнез у љубавном јаду (Јовановић 1990а: 482; Михаиловић 1928: 240; Јовановић-Стоимировић 2008: 190–191). Протурали су се гласови да је Кнезу више стало до љубави него до било чега другог, па се то одражавало и на правац његове политике. Према анегдотама се, чак, тумачи и пад Илје Гаршанина 1867. као последица његовог противљења овом браку (Јовановић 1990а: 518), мада историографи мисле да је Михаило отпустио Гаршанина због његове русофилске политике, јер се Кнез окренуо Бечу (Љушић 1994: 132; Стојанчевић,

Милићевић и др. 1981: 299–300). Колале су и „проверене” приче о Михаиловом распусном и промискуитетном животу, његовим ванбрачним синонима и о „јаловости” кнегиње Јулије, чију му католичку вероисповест нису праштали противници. Једни су казивали да се она „ујаловила”, утежући се у сувише уске стезнике, али било је и других гласина да је Михаило патио од неке болести која је Јулију удаљавала од њега и да је то био повод њихових несугласица у промашеном браку (Јовановић-Стоимировић 2008: 191, 201).

Дакле, Михаилов режим налазио се 1868. у кризи. Говорило се, и то увелико, о завери против Михаила и да су његови дани избројани (Јовановић 1990: 492). Савременици су казивали да се осећала општа напрегнутост и несигурност. Причало се да је један руски новинар дошао у Београд, одсевши у кафани код „Круне”, која је била зборно место завереника. Странац је одмах сазнао за заверу. Она се, сведочио је он, стварала на улици, о њој су сви знали (Јовановић 1990б: 57).

Према народним веровањима о томе да је сваком човеку при рођењу опредељена судбина (Љубинковић 2014: 128–129), у традицији је остао забележен велики број предсказања топчидерске катастрофе која су тумачена у контексту проклетства и казне кнеза Милоша Обреновића за почињено издајство и кумоубиство војда Карађорђа (Златковић 2008: 333–338). Према казивању тетке Пеле, једна врачара у Крагујевцу, када се родио Михаило 1823, прорекла је да дете неће срећно да прође: „Млада још протераше из земље, ожени се и растави се са женом, па богзна шта ће још од њега бити” (Поповић 1950: 190, 394). Вели се да је и сам кнез Милош прорицао сину рђав крај. Према његовом мишљењу, ко хоће да се брани од хајдука, мора и сам бити хајдук – а Михаило није био хајдук нимало (Јовановић 1990а: 504). Када је о предаји градова ишао султану да се захвали, при повратку из Цариграда, Михаилу је и један бојар предсказао да ће бити убијен када се врати у Србију. Кад је бацио карте и видео шта стоји, он се променио у лицу и хтео је да „забашури”, а и није Кнезу на његово прво питање хтео право стање ствари да каже, него је само рекао да ће бити неке „гунгуле”, а после је осталима саопштио не само да ће бити гунгуле, него му стоји да ће погинути. И овде је кнез Михаило, као и увек до тада на слична упозорења, одговарао: „Само да ја дођем међ мој народ – ја се ничега не бојим: нема оног Србина који ће на мене руку дићи” (Поповић 1950: 395). И уочи саме погибелји, бацане су карте, скупљане и опет ређане, и по неколико пута, да је напоследку она особа пред којом су карте бачене узвикнула: „Ког врага растураш и опет купиш и растураш те карте, а ништа не кажеш!” – „А како ћу ти казати кад ти мислиш да буде добро, а оно све вам зло испада: пропаст, смрт испада вам, те не могу сазнати ко ће жив остати у овој гунгули” (1950: 394).

Одбијајући сваку сумњу и заштиту, кнез Михаило је чак и у тренутку када су виђени атентатори и пошто су га молили да се врате из шетње, није послушао, већ је остала упамћена и његова последња изговорена реч на француском језику: „Напред!” (1950: 394). Одмах иза тога, настрадао је у Кошутњаку, 29. маја 1868. Анка Константиновић је пала мртва крај њега, а њена кћи Катарина је тешко рањена (Јовановић-Стоимировић 2008: 183). Завера

је имала мрачну позадину. Приповедало се да то није била само обична породична освета браће Радовановића, већ и почетак преврата, спреманог у корист Александра Карађорђевића (Милићевић 1888: 230; Јовановић 1990а: 497).

Убиство кнеза Михаила Обреновића изазвало је народну жалост, најпотпуније исказану тада насталом народном изреком (Љушић 1994: 132): „Твоја мисао погинути неће!”

ЛИТЕРАТУРА

- Златковић 2008: Б. Златковић. „Грех и проклетство у казивањима о Српској револуцији (1804–1815). *Српско усмено стваралаштво*. Н. Љубинковић, С. Самарџија, ур. Београд: Институт за књижевност и уметност, 323–346.
- Златковић 2020: Б. Златковић. „Политичке борбе кнеза Милоша Обреновића (1815–1839) – од историје до усмене народне историје”. *Књижевна историја*. Б. Јовић, ур. ЛП, 170, 235–253.
- Јовановић-Стоимировић 2008: М. Јовановић-Стоимировић. *Силуете старог Београда* Београд: Просвета.
- Јовановић 1990а: С. Јовановић. „Уставобранитељи и њихова влада. Друга влада Милоша и Михаила”. *СДСЈ*. Том 3. Београд: БИГЗ – Југославија-публик – СКЗ.
- Јовановић 1990б: С. Јовановић. „Влада Милана Обреновића”. *СДСЈ*. Том 4. Београд: БИГЗ – Југославија-публик – СКЗ.
- Караџић 1972: В. С. Караџић. „Етнографски списи”. *СДВК*, XVII. М. Филиповић, ур. Београд: Просвета.
- Куниберт 1988: Б. Куниберт. *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*, I–II. Београд: Просвета.
- Љубинковић 2014: Н. Љубинковић. *Наши далеки преци, етномитолошке студије*. Београд: СКЗ.
- Љушић 1994: Р. Љушић. *Србија 19. века. Изабрани радови*, књ. 1. Београд: Војноиздавачки завод.
- Љушић 2004: Р. Љушић. *Кнежевина Србија 1830–1839*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Медаковић, Пацек 2005: „Писма Данила Медаковића и Карла Пацека о кнезу Михаилу (Прилог за биографију)”. Р. Љушић. *Србија 19. века. Изабрани радови*, књ. 3. Београд: Војноиздавачки завод, 157–170.
- Милићевић 1888: М. Ђ. Милићевић. *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*. Београд.
- Милићевић 1891: М. Ђ. Милићевић. *Кнез Милош у причама*. Београд: Чупићева задужбина.
- Милићевић 1896: М. Ђ. Милићевић. *Кнез Михаило у споменима некадашњег свог секретара, из последњих девет година кнежева живота*. Београд.
- Михаиловић 1928: С. С. Михаиловић. „Мемоари, у два дела, од 1813. до 1842. и од 1858. до 1867”. *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*. Ж. Живановић, ур. књ. XVIII. Београд: СКА.

- Полит-Десанчић 2006: М. Полит-Десанчић. *Успомене*. Нови Сад.
- Поповић 1950: С. Ј. Поповић. *Путовање по новој Србији (1878 и 1880)*. Београд: СКЗ.
- Радевић 1998: М. Радевић. „Протести великошколаца 1864. године”. *Даница*. Београд: Вукова задужбина, 172–184.
- Рихтер 1984: В. Рихтер. *Прилике у Србији под кнезом Милошем до његове абдикиције 1839*. Крагујевац: Светлост.
- Стојанчевић, Милићевић и др. 1981: В. Стојанчевић, Ј. Милићевић и др. *Историја српског народа*. Књ. 5, том I и II. Београд: СКЗ.
- Хаџић 1864: Ј. Хаџић. *Огледало србско*. Год. I, св. 1–10. Нови Сад.
- Христић 1912: Н. Христић. *Пре педесет година, Чукур-Чесма, бомбардовање Београда 3–5. јуна 1862*. Београд.

Branko R. Zlatković

PRINCE MIHAILO OBRENOVIĆ – BETWEEN HISTORY
AND THE ORAL HISTORY

(Summary)

As a rare and unusual appearance in the Serbian people, a proven patriot and patriot, an enlightened absolutist ruler, but also a man with a controversial private life, many stories circulated about Prince Mihail Obrenović during his lifetime, and especially the fund grew richer after his sudden and tragic death. The narrative cult of Prince Mihailo Obrenović was transposed in various genres – anecdotes, rumours, gossip, traditions, curses, prophecies, predictions, toasts, common words and stories from life. Oral materials are scattered in periodicals, travelogues, memoirs, autobiographical and diary entries, as well as in historiographical and biographical writings, as well as in correspondence and documentary sources. Until now, there has been no attempt to systematize the scattered and disjointed material that exists on the border between oral and written discourse, and it becomes more complex, complicates and obscures the identification of materials of oral origin. The paper is a contribution to the systematization and cyclization of representative examples of oral creations and the consolidation of dispersive sources, in which Prince Mihailo is the hero of oral history or, on the other hand, is characterized as a secondary character in relation to other historical actors.

Keywords: prince Mihailo Obrenović, history and oral history, anecdote, rumor, gossip, legend, curse, sorcery, prophecy, prediction.